

Рецензенти:

І.П. Лановенко, доктор юридичних наук, професор, член кореспондент АПр.Н України, заслужений діяч науки і техніки України (за спеціальністю 12.00.08);

Ф.В. Лопушанський, доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник (за спеціальністю 12.00.08).

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Київського інституту внутрішніх справ при
Національній академії внутрішніх справ України.
Протокол № 4 від 30 листопада 1998 року.*

Литвин О.П.

164 Суб'єкт злочинів проти громадської безпеки і народного здоров'я. – К. : Знання, 1999. – 22 с. – Бібліогр.: с.21-22.

ISBN-966-7537-84-6

В роботі відзначаються ознаки, які можуть бути віднесені до загальних вимог, щодо суб'єкта злочину. Пропонуються необхідні умови для притягнення до кримінальної відповідальності. Наводяться статистичні ознаки, які відображають вікові і демографічні данні суб'єктів, притягнутих до кримінальної відповідальності за тяжкі і інші злочини. Пропонується встановлення індивідуальних особливостей винної особи з метою урахування їх при призначенні покарання.

Розраховано на наукових працівників, спеціалістів, студентів вищих навчальних закладів.

ББК 67.308

ISBN 966-7537-84-6

© Литвин О.П., 1999 р.

Кримінальне право розглядає суб'єкт злочину як один із необхідних елементів складу злочину. Ні діяння, як складова частина об'єктивної сторони, ні вина, як основа суб'єктивної сторони, не існують без суб'єкта - фізичної особи, яка скоює злочин. Загальні ознаки суб'єкта (осудність, досягнення 16-ти річного віку, необхідного для кримінальної відповідальності), поряд з ознаками інших елементів складу, повинні враховуватись при вирішенні питання про кримінальну відповідальності конкретної людини.

У той же час встановлення одних лише юридичних ознак суб'єкта (осудності і віку) не дає повної уяви про особу злочинця, його суспільне лице. Необхідність більш глибокого вивчення причин злочинності, проблема організації боротьби зі злочинністю на сучасному етапі в нашій країні, зниження ролі громадськості в боротьбі з нею визначили ту серйозну увагу, яка надається нині українськими вченими-юристами особі злочинця, його соціально-політичній характеристиці.

Увага до особи злочинця повною мірою закономірна. Без з'ясування питання про те, чому конкретна особа скоїла злочин, які обставини, умови життя, властивості відіграли ту або іншу роль в скоєнні цієї особою суспільно небезпечного діяння, не можливо правильно оцінити ступінь соціальної небезпеки особи, вирішити питання, чи підлягає вона кримінальній відповідальності і покаранню.

Однак ряд вчених, які вивчають проблеми особи злочинця, прийшли в свій час до необґрунтованого визнання її, поряд зі складом злочину, підставою кримінальної відповідальності [1].

Але хоча особа злочинця, як справедливо підкреслює Н.С. Лейкіна, має дуже велике значення для вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності, про раціональні методи впливу на злочинця, для визначення конкретної міри покарання, однак розглядати її поряд зі складом злочину як підставу до кримінальної відповідальності не може бути визнано правильним [2].

Соціально-політична характеристика суб'єкта включає в себе всі дані про злочинця як про особу, тому не може бути віднесена тільки до конкретного злочинного діяння. Включення цієї характеристики в склад злочину призвело б до встановлення широких і невизначених підстав відповідальності, а це суперечить принципам демократичного правосуддя.

У той же час визнання складу злочину єдиною підставою кримінальної відповідальності не означає ігнорування особи злочинця. Ознаками суб'єкта складу злочину є саме такі властивості особи, як осудність, досягнення певного віку, суб'єктивне відношення до діяння. Тільки при наявності певної сукупності цих, характеризуючих особу, ознак суспільно небезпечне діяння, яке скоєне цією особою, може бути визнане злочином, а особа, яка його скоїла, піддана покаранню.

Важливе значення в справі боротьби зі злочинністю взагалі і з незаконним володінням зброєю, бойовими припасами, вибуховими, легкозаймистими, їдкими, отруйними і сильнодіючими речовинами, радіоактивними матеріалами і газами нервово-паралітичного впливу, зокрема, має аналіз умов формування особи злочинця (особливостей виховання в сім'ї, обстановки в колективі, рівня розвитку людини, обставин, що штовхнули його на злочин тощо) Соціально-політична характеристика особи професійного і організованого злочинця нерозривно пов'язана з юридичними ознаками суб'єкта злочину, які є необхідною умовою кримінальної відповідальності особи, яка скоїла суспільно небезпечне діяння. Питання про розгляд соціально-політичної характеристики особи (злочинця) в розділі, присвяченому суб'єкту злочину, викликає заперечення з боку окремих криміналістів [3].

Не ототожнюючи громадської характеристики з ознаками суб'єкта, як однієї із підстав кримінальної відповідальності, одночасний його розгляд дозволить більш повно і різнобічно проаналізувати: особу, винну в незаконному володінні предметами озброєння, легкозаймистими, їдкими, отруйними, сильнодіючими речовинами, радіоактивними матеріалами і газами нервово-паралітичного впливу; утаюванні відомостей про стан радіаційної і екологічної обстановки або захворюваності населення; заготівлі, переробці або збуті радіоактивно забруднених продуктів харчування або іншої продукції; незаконному вивезенні за межі України сировини, матеріалів, обладнання і технологій; незаконному ввезенні на територію України відходів і вторинної сировини; незаконні дія з наркотичними, психотропними речовинами, прекурсорами з нарковмістовними рослинами і іншими предметами.

Основними юридичними ознаками суб'єкта всякого злочину є осудність і досягнення 16-річного віку [4].

Окрім цих загальних для всіх складів злочинів ознак, у конкретних складах законодавець передбачає й інші ознаки, які ха-

рактизують суб'єкта цих злочинів, а саме — повторне скоєння злочину, а також скоєння злочину рецидивістами, організованими і професійними злочинцями.

Однією із необхідних умов кримінальної відповідальності є осудність, тобто здатність особи віддавати звіт своїм діям і керувати ними, а відповідно, і здатність бути відповідальним за скоєне суспільно небезпечне діяння. Осудність - це правове поняття, яке характеризує стан інтелекту і волі особи по відношенню до конкретного суспільно небезпечного діяння. Відсутність осудності особи виключає можливість визнання її суб'єктом злочину, а скоєне нею суспільно небезпечне діяння - злочином. Ознаки осудності особи єдині для всіх злочинів і не залежать від особливостей конкретних складів. Тому питання про осудність особи, як ознаки суб'єкта, яке ретельно проаналізоване в ряді робіт криміналістів і психіатрів [5], у цій роботі, присвяченій конкретним складам злочинів, спеціально не розглядається.

Важливою юридичною ознакою суб'єкта незаконного володіння предметами озброєння, легкозаймистими, їдкими, отруйними, сильнодіючими речовинами, радіоактивними матеріалами і газами нервово паралітичного впливу; утаювання відомостей про стан радіаційної і екологічної обстановки або захворюваності населення; заготовки, переробки або збуту радіоактивно-забруднених більше допустимих рівнів продуктів харчування або іншої продукції; вивезення за межі України сировини, матеріалів, обладнання і технологій є досягнення особою встановленого законом віку, починаючи з якого можлива кримінальна відповідальність. Згідно зі ст.10 КК цей вік визначений з 16 років.

Вік відповідальності за розкрадання вогнестрільної зброї, бойових припасів і вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, наркотичних засобів, психотропних речовин передбачає, що за їх розкрадання, скоєне шляхом крадіжки, грабежу або розбою, відповідальність настає з 14-річного віку. Отже, скоєння такого розкрадання шляхом шахрайства, привласнення, розтрата або зловживання службовим становищем можливе тільки з 16 років.

Понижений вік, з якого настає кримінальна відповідальність за розкрадання вогнестрільної зброї, бойових припасів або вибухових речовин шляхом крадіжки, грабежу або розбою, встановлений законодавцем за рядом підстав.

Чотирнадцятилітній підліток здатний розуміти як фактичну, так і соціальну сторону скоюваних ним дій, уявити сутність

встановлених в нашому суспільстві елементарних заборон, громадську небезпеку дій, пов'язаних з їх порушенням і, зокрема, те, що скоювати крадіжку, грабіж або розбій протизаконно. При цьому законодавець враховує і значну тяжкість таких злочинів. Однак, перед тим, як щось говорити про категорії осіб, якими скоюються досліджувані нами злочини, необхідно з'ясувати, кого саме передбачає як суб'єкт сам законодавець.

Суб'єктом злочину, передбаченого:

— ст. 221 КК — може бути осудна особа, яка досягла 16 років. Працівники, так і посадові особи, у розпорядженні яких перебувають вибухові речовини, а також приватні особи в випадку незаконного пересилання, перевезення вибухових речовин (поштою або багажем);

— ст. 221¹ КК — може бути осудна особа, яка досягла до моменту скоєння злочину 16-річного віку та знаходиться на повітряному судні як пасажир;

— ст. 222 КК — може бути приватна особа, яка досягла 16-річного віку. Посадові особи, які незаконно виготовляють або збувають зброю і які використовують для цього службовий стан, повинні нести відповідальність за статтями про посадові злочини, наприклад, за зловживання службовим станом;

— ст. 223 КК — у випадку розкрадання вогнестрільної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів до неї або вибухових речовин скоєного в формі крадіжки, грабежу або розбійного нападу, може бути особа, яка досягла 14-річного віку. У випадку скоєння розкрадання в інших формах, не передбачених в диспозиціях цієї статті, притягнення до кримінальної відповідальності ускладнюється;

— ст. 224 КК — можуть бути лише особи, які досягли 16-річного віку, у яких зброя або боеприпаси знаходяться на відповідальному зберіганні, або особи, які мали право на користування зброєю (військовослужбовці, працівники міліції, сторожової охорони тощо). В тих випадках, коли вказані дії, скоєні особою, яка незаконно володіє зброєю, вони охоплюються ознаками ст. 222 КК і додаткової кваліфікації за ст. 224 КК не потребують;

— ст. 225 КК — може бути особа, яка досягла до моменту його скоєння 16-річного віку. Посадові особи, які зобов'язані згідно зі своїми службовими обов'язками забезпечити дотримання правил пересилання або перевезення легкозаймистих або їдких

речовин і які допустили порушення цих правил з тяжкими наслідками, несуть відповідальність за нормами про посадові злочини. Якщо ж вказані в диспозиції статті 225 КК дії скоює посадова особа, то вона несе відповідальність за сукупністю злочинів, передбачених статтями 165 і 225 КК;

— ст. 227¹ КК — може бути посадова особа, на яку покладений обов'язок збирання, узагальнення і надання відомостей про стан екологічної обстановки або захворюваності населення;

— ст. 227² КК — може бути будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку (яка заготовляє, переробляє або збуває радіоактивно забруднені продукти харчування або іншу продукцію);

— ст. 228² КК — можуть бути лише приватні особи, які досягли до моменту скоєння злочину 16-річного віку. Посадові особи, які, наприклад, незаконно передають або руйнують радіоактивні матеріали і які використовують для цього службовий стан, повинні нести відповідальність за статтями про посадові злочини, відповідно за зловживання службовим станом;

— ст. 228³ КК — може бути будь-яка осудна особа, яка досягла 16-річного віку, за розкрадання радіоактивних матеріалів;

— ст. 228⁴ КК — може бути особа, яка досягла 16-річного віку. Посадові особи за вказані дії підлягають відповідальності за посадовий злочин за ст. 165 КК;

— ст. 228⁵ КК — в "порушенні правил зберігання, використання, обліку, перевезення радіоактивних матеріалів" — може бути особа, яка досягла 16-річного віку і відповідає в силу своєї трудової діяльності за дотримання вищеназваних правил з поведінки з радіоактивними матеріалами.

Суб'єктом порушення правил перевезення, може бути будь-яка особа, яка досягла 16-річного віку, при незаконному вивезенні за межі України сировини, матеріалів, обладнання для створення зброї, а також військової і спеціальної техніки (ст. 228⁶ КК), посадові і приватні особи, які досягли 16-річного віку, беруть участь в вивезенні за межі України вказаних в названій статті предметів. Це особи, які дають дозвіл на їх вивезення, оформлюють його, а також супроводжують і безпосередньо вивозять такі предмети, і які надають послуги зі створення зброї, військової і спеціальної техніки; ст. 228⁷ КК "Незаконне ввезення на територію України відходів і вторинної сировини". Суб'єкт той же, що і в попередньому складі злочину; ч.1 ст. 229 КК —

суб'єкт загальний, ч.2 ст.229 КК - спеціальний, особа, яка виконує службові або професійні обов'язки, пов'язані з виробництвом, зберіганням, відпуском, урахуванням, перевезенням або пересиланням отруйних або сильнодіючих речовин (які не є наркотичними або психотропними речовинами); в статтях 229 (ч.1), 229¹, 229², 229³(ч.1), 229⁵, 229⁶, 229⁸, 229¹¹ - 229¹³, 229¹⁵ - 229¹⁷, 229¹⁹, 229²⁰ КК - загальний (особа яка досягла 16-річного віку), тільки в 229² КК - за розкрадання наркотичних засобів або психотропних речовин, в формі крадіжки, грабежу або розбою відповідальність настає з 14-річного віку, за їх розкрадання в інших формах з 16 років, і за ч. 1 ст. 229³ і 229⁸ КК — відповідальності підлягають особи, які скоїли злочини (посів або вирощування снотворного маку або коноплі, організацію або держання домів для вживання або виготовлення наркотичних засобів або психотропних речовин) повторно, протягом року після накладання адміністративного стягнення за такі ж діяння; ч.2 ст.229, 229⁷, 229¹⁴, 229¹⁸ КК - спеціальна особа, яка виконує службові або професійні обов'язки, пов'язані з виробництвом, зберіганням... дотриманням правил обігу наркотичних засобів..., лікарі лікувально-профілактичних установ, в тому числі клінік, науково-дослідних інститутів, медичних навчальних закладів.

З вивчених нами кримінальним справ про вбивства, грабежі, розбійні напади тощо, а також злочинне володіння зброєю, з кількістю звинувачених більше 2-х осіб, винні характеризуються такими даними (дається відсоткове відношення до загального числа вивчених злочинів проти загальної безпеки):

- 1) у віці 14-15 років — 4,1%;
- 2) у віці 16-17 років — 12,3%;
- 3) у віці 18-24 років — 25,6%;
- 4) у віці 25-29 років — 17,9%;
- 5) у віці 30 і старші — 40,1%
- 6) чоловіки — 86,7%;
- 7) жінки — 13,8%;
- 8) робітники — 35,2%;
- 9) службовці — 5,1%;
- 9) сільські жителі — 4,6%;
- 10) ті, хто навчається — 9,1%;
- 11) ті, хто не працює і не навчається — 36,1%;
- 12) інші особи (пенсіонери, інваліди) — 8,7%;

13) з вищою і середньою спеціальною освітою — 18,2%;

14) з середньою і не повною середньою, без освіти — 81,8%;

Із наведених даних видно, що основна частина осіб, які скоїли тяжкі злочини з використанням зброї, притягуються до кримінальної відповідальності за сукупністю злочинів — 31,6%, з упущенням сукупності — 68,4%. Це здебільшого люди молодого віку. На долю суб'єктів 14-15 років приходить 4,1% зазначених злочинів.

Характерно, що лише 12,3% притягнутих за тяжкі злочини проти особи і громадської безпеки, причому при скоєнні грабежів, розбоїв, зґвалтувань тощо, становлять неповнолітні в віці від 16 до 17 років. У той же час, вік 18-24 років відрізняється значним збільшенням кількості суб'єктів (до 25,8%). Дещо нижче він у віці від 25 до 29 років - 17,9%. Проте, саме неповнолітні здебільшого прагнуть до володіння вогнестрільною зброєю і складають 9% (холодною — 19,8% від всіх звинувачених із числа неповнолітніх) стосовно вивчених нами справ. Близько 40% злочинів скоюють особи у віці 30 років і старші. Такий, відносно низький, показник по відношенню до молодіжної вікової групи не є свідченням того, що ця категорія осіб менш схильна до скоєння зазначеного виду кримінальних злочинів. Вони лише їх скоюють більш професійно і приховано.

Багато суб'єктів, які скоюють злочини проти громадської безпеки ситуаційно, в тому числі і повнолітні всіх вікових категорій, при скоєнні грабежів, розбоїв і інших тяжких злочинів, використовують, як ми вже говорили раніше, предмети господарсько-побутового, промислового, технічного, будівельного, спортивного, медичного та іншого призначення як зброю і становлять від загальної кількості досліджених нами злочинів 35,2%, а звичні злочинці, використовуючи вогнестрільну, холодну зброю, бойові припаси, вибухові, легкозаймісті, їдкі, отруйні і сильнодіючі речовини, радіоактивні матеріали, гази нервово-паралітичного і іншого впливу - 64,8%.

Вказані цифри свідчать про те, що неповнолітні у більшості випадків на початковій стадії незаконного володіння зброєю не ставлять за мету використовувати її для скоєння насильницьких злочинів, тобто для нападу, і носять зброю лише з метою "можливого захисту" від "можливого нападу" або "можливої за-

грози" цього нападу. Але це до того часу, поки вони не потрапляють під вплив професійних злочинців через звичних злочинців, що використовують неповнолітніх для виконання різних доручень, з застосуванням або використанням предметів, які фігурують в злочинах, що розглядаються нами.

Надалі, особливо це стосується осіб з антисуспільною направленістю, подолавши свій страх перед манією переслідування, неповнолітні набувають, завдяки володінню предметами досліджуваних нами злочинів, впевненості і мета захисту змінюється на мету нападу. Інакше кажучи, при реалізації злочинних намірів у злочині неповнолітніх вогнестрільна і холодна зброя, а також "загальнонебезпечні предмети" є однією із підстав здійснення злочину.

Найбільш розповсюджена вогнестрільна зброя серед осіб у віці 18-24 років (34,8%), а різні предмети, які використовуються як зброя — серед осіб в віці від 16 до 17 років (21,0% від всіх притягнутих за цей злочин осіб). Зазначений стан пояснюється такими факторами. В цьому віці, здебільшого, метою суб'єктів володіння зброєю є майбутня злочинна діяльність, в той же час скоєння такого, в багатьох відношеннях небезпечного для самого злочинця діяння, яким є тяжкий злочин з використанням або спробою використання вогнестрільної або холодної зброї.

Значна кількість суб'єктів незаконного володіння предметами озброєння у віці 18-24-х років (25,6%), які скоїли злочин шляхом носіння або зберігання зброї, пояснюється кваліфікацією за ч.1 ст. 222, дій військовослужбовців строкової служби (демобілізованих) і т.ін.

Вік 25-29 років характерний збільшенням числа суб'єктів незаконного володіння зброєю - 17,9% при відносно великій кількості осіб, які скоюють цей злочин шляхом носіння з наступним його використанням (44,8%).

Для осіб в віці 30 років і старше характерне незаконне володіння гладкоствольною мисливською зброєю, вибуховими речовинами і бойовими припасами, і часто з метою незаконної охоти і заняття рибним, звіриним промислом, засуджених за ст. 161 КК і 162 КК - 10,8%.

Що ж стосується осіб, які старші 51 року, то для них скоєння злочинів, пов'язаних з незаконним володінням предметами озброєння, раніше було взагалі не характерно. В теперішній час вони складають 8,7%. Серед вивчених справ досліджуваної кате-

горії даних щодо осіб, старших 60-річного віку, нами не встановлено, хоча, безумовно, заперечувати можливість скоєння ними такого злочину не можна.

Розглядаючи питання про вік осіб, незаконно володіючих предметами озброєння, потрібно зупинитись на проблемі відповідальності неповнолітніх, на долю яких, як видно із наведених даних, приходиться досить значна кількість зазначених злочинів і особливо скоєних шляхом носіння. Наприклад, визначаючи поступовий віковий критерій кримінальної відповідальності за розкрадання зброї, законодавець враховував цілий ряд обставин: розповсюдженість цього злочину серед неповнолітніх, особливості розвитку підлітків, їх можливість розуміти громадську значимість цього діяння і обов'язок понести покарання в випадку його скоєння.

Злочинна сутність всякого володіння предметами озброєння, суспільно небезпечні властивості предметів цих злочинів - вогнестрільної, холодної зброї, бойових припасів і вибухових речовин, повною мірою очевидні для підлітків, які досягли 14 років. Вони уже добре розуміють поняття дозволеного і забороненого.

У сім'ї, в школі підліток до 5 класу (тобто до 11-12 років) отримує знання, які далеко виходять за межі безпосереднього сприйняття предметів і явищ оточуючого світу. До того ж потрібно зазначити, що нині відзначається прискорене біологічне і психічне дозрівання підлітків. Воно викликає процесами демократизації нашого суспільства, які відбуваються, збільшенням обсягу доступної для дітей інформації [6]. Тому, як правильно відзначає Н.С.Лейкіна, розуміння конкретних і елементарних вимог не скоювати вбивств, насилля, крадіжок притаманне підліткам і більш раннього віку, ніж 14 років. Ці вимоги обумовлені правилами поведінки, які з раннього дитинства стають відомими підліткам. Ось чому скоєння злочинних дій, вказаних у ст. 10 КК, є достатньою підставою для кримінальної відповідальності підлітків, які досягли 15-річного віку.

Таким чином, здатність неповнолітніх по досягненню 14 років усвідомлювати свої дії, є підставою встановлення для них законом можливості нести кримінальну відповідальність за скоєння ряду злочинів, і в тому числі за спробу використання зброї, боеприпасів і вибухових речовин, якими вони володіють незаконно.

Однак не всяке незаконне володіння предметами озброєння підлітком, який досяг 14-літнього віку, тягне для нього криміналь-

ну відповідальність. В окремих випадках з урахуванням особи правопорушника, характеру, мотивів і мети використання засобів, кримінальне покарання не є необхідним.

Кримінальна відповідальність як крайня міра застосовується в випадку, коли неповнолітнім скоєно тяжкий злочин, а примусові міри виховного характеру, впливу сім'ї, колективу не можуть привести до його виправлення. В цих випадках, за справедливим зауваженням А.С.Макаренка, розумна система стягнень не лише законна, але і необхідна, вона допомагає сформуватися міцному людському характеру, виховує почуття відповідальності, тренує волю, людську гідність, вміння протистояти спокусам і переборювати їх [7].

Дослідження питання про стать осіб, які володіють предметами озброєння, свідчить про тенденції росту скоєння цього злочину жінками. Вибіркове вивчення кримінальних справ цієї категорії, яке відповідає репрезентативності, дало 13,8% скоєння тяжких злочинів з використанням (а це означає і його носіння) предметів озброєння жінкою, яка, як правило, веде аморальний спосіб життя, зловживає спиртними напоями, має низький культурний рівень, незакінчену або закінчену середню освіту.

Причину того, що жінки скоюють злочини (в тому числі незаконного володіння зброєю), відносно рідше чоловіків, безумовно не можна зводити до фізичних або фізіологічних особливостей статі.

Характер виховання дівчаток, особливе становище жінки в сім'ї, її домашні клопоти, пов'язані з вихованням дітей, з веденням домашнього господарства, - всі ці історично обумовлені соціальні фактори, в першу чергу, обумовляють відмінність в поведінці жінки. Однак деякі зміни у психіці сучасної жінки (з урахуванням того, що такі злочини були раніше надзвичайно рідкими) примушують замислитися над проблемою, яка виникла, і прийняти невідкладні заходи всебічного характеру.

Значний інтерес для характеристики особи суб'єкта володіння предметами озброєння становить з'ясування таких його даних, як освіта, вид занять, наявність або відсутність судимості тощо.

Так, за вивченими нами справами, особи, притягнуті до відповідальності за незаконне володіння зброєю, мають такий рівень освіти: початкову освіту — 1,0%; неповну середню - 30,5%; середню - 46,7%; середню спеціальну - 13,6%; неповну вищу - 3,1%; вищу - 1,5%. У тому числі неповнолітні: неповну середню -

13,3%, середню - 4,2%.

Наведені дані показують, що більшість осіб, які скоїли злочин з використанням предметів озброєння, мали не високий загальноосвітній рівень. Серед усіх досліджених у справах про тяжкі злочини, в яких за сукупність застосовується ст. 222 КК, 30,5% осіб мали освіту в обсязі 7 класів. У той же час для більшості суб'єктів (рекетирів), володіючих вогнестрільною зброєю, які притягуються до кримінальної відповідальності за її носіння, характерний досить високий рівень освіти — 50,9% мають середню освіту. Все це дозволяє віднести незаконне володіння предметами озброєння до групи злочинів, які в принципі можуть бути скоєні особами з різним рівнем освіти, але скоюються в більшості випадків людьми з низьким рівнем освіти і культури.

Результати проведених нами і іншими юристами більш повних кримінологічних досліджень дозволяють прийти до висновку, що в теперішній час на зміну матеріально-побутовим умовам, які раніше відігравали основну роль в формуванні антисуспільних поглядів і звичок, приходять фактори, які визначають моральний, культурний рівень і свідомість осіб, що деформується під впливом різко зростаючого злочинного бізнесу. Як зазначає А.Б.Сахаров, низька освіта, недостатній розвиток і культура призводять до значного звуження і спрощення інтересів, огрубіння нравів, розвитку індивідуалістичних і егоїстичних інстинктів; в подібних людей слабкіша критика власної поведінки; вони звичайно не звертають уваги на те, що їхні потреби і бажання можуть суперечити інтересам інших людей, елементарним умовам суспільного існування людини [8].

Любов до зброї, прагнення володіти нею в більшості випадків показник низької духовної культури людини. Така особа, як правило, відстає в інтелектуальному розвитку від оточуючих, і тому прагнення до володіння предметами озброєння, є певним чином спробою особи (інколи навіть неусвідомленою нею) ствердити свій авторитет, на один рівень з оточуючими або навіть стати над ними.

Процес же і причини формування антисуспільних поглядів, звичок і установок злочинців настільки складні, що їх не можна пояснити лише якимось одним фактором, зокрема низьким рівнем освіти і культури. Тому в плані вивчення особи суб'єкта незаконного володіння предметами озброєння і іншими предметами, певний інтерес становить дослідження виду занять осіб, при-

тягнутих до кримінальної відповідальності за ці злочини.

Як видно із наведених раніше даних, серед осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за незаконне володіння зброєю, досить значна кількість тих (кожний третій), хто до моменту скоєння злочину не працював і не вчився. Причому лише дехто з них знаходився на утриманні у батьків або інших родичів: більшість же тих, хто скоїв злочин, мали нелегальне становище (після скоєння втечі з місць позбавлення волі, ті, хто переховуються від слідства і суду), з метою підготовки злочинів.

Найбільший відсоток серед осіб, незаконно володіючих предметами, відповідальність за поводження з якими передбачена в досліджуваних складах злочинів, за соціальним становищем складають ті, хто причетний до бізнесу - 45,8%. Цей відсоток ще збільшується при врахуванні осіб, які працюють в малих і спільних, а також у приватних підприємствах - 9,2% [9].

Окрім того, як правило, суб'єктами злочинів є особи, які навчаються, і колишні військовослужбовці, тобто демобілізовані із десантних і інших "силових" військ. Однак, більшість суб'єктів — це особи, які навчаються, тобто неповнолітні. Вони носять холодну зброю без мети її використання і злочинної діяльності, приблизно на такому ж рівні - особи, які ведуть розгульний спосіб життя, і не бажають освоювати ніяку професію.

Серед осіб, незаконно володіючих предметами озброєння, значна кількість рецидивістів (звичних злочинців), тобто осіб, які вже мають судимість. Співвідношення раніше судимих і не судимих серед суб'єктів досліджуваних нами злочинів, а також характер скоєних раніше судимими злочинів можна проілюструвати даними, отриманими нами в результаті проведених досліджень: найбільший відсоток раніше судимих припадає на осіб, які скоїли злочини, використовуючи предмети господарсько-побутового, промислового, спортивного, технічного, медичного й іншого призначення, шляхом розбою — 31,63%, вбивства — 13,1%, грабежу — 16,5%, особливо звісного хуліганства 17,7%; слід також зазначити, що відсоток у скоєнні відповідних злочинів з використанням вогнепальної і холодної зброї значно нижчий [10]. Ця обставина ще раз свідчить про серйозну громадську небезпеку суб'єктів, які мають в момент скоєння тяжких злочинів зброю і які застосовують як зброю різноманітні предмети, особливо це притаманно рецидивістам і особам, які ведуть антисуспільний

спосіб життя.

З'ясування характеру скоєних раніше злочинів особами, які були притягнуті до відповідальності за скоєння корисливо-насильницьких злочинів і застосовували в момент їх скоєння предмети озброєння, показує, що переважна більшість тяжких злочинів до 1988 року скоювалась звичними злочинцями, з 1989 року по теперішній час характер, мотиви і мета їх скоєння свідчать про те, що значна їх кількість скоюється особами, які є членами організованої і професійної злочинності.

Серйозна увага, яка надається нині особі неповнолітнього злочинця, визначається, в першу чергу, завданням зниження дитячої (підліткової) злочинності в країні. Вивчення стану і причин злочинності неповнолітніх необхідне також і для вирішення багатьох питань, пов'язаних зі створенням бар'єру між скоюваними ними злочинами і можливим поповненням ними рядів професійних і організованих злочинців. Нарешті, пильна увага до проблеми злочинності підлітків викликана також і соціальними змінами, які відбуваються в житті нашого суспільства.

Вивчення неповнолітніх суб'єктів незаконного володіння предметами озброєння показало, що у значної частини правопорушників послаблені інстинкти так званих позитивних соціальних зв'язків (які витіснені бажанням "участі" в бізнесі будь-якими шляхами, не хтуючи при цьому обманом, насиллям тощо). Велике значення в формуванні антисуспільних поглядів підлітка мають недоліки виховання в сім'ї - більше половини неповнолітніх, притягнутих до відповідальності за незаконне володіння предметами озброєння, не жили в сім'ї або виховувались без матері (батька). Характерно, що значне послаблення впливу позитивних соціальних факторів призводить до збільшення громадської небезпеки скоюваних неповнолітніми злочинів, які розглядаються, це і виготовлення холодної зброї, крадіжки, грабежі, розбійні напади тощо. Вищезазначене можна потвердити такими цифрами:

1. Відношення до навчання і роботи:
  - а) працювали — 27,7 %;
  - б) навчались в коледжах — 5,3 %;
  - в) навчались в загальноосвітніх школах — 3,8 %;
  - г) займання бізнесом — 30,6 %;
  - д) не працювали і не вчилися — 36,1 %;

е) не існує даних — 0,5 %.

2. Сімейний стан:

а) не жили в сім'ї — 16,4 %, з них:

б) мали одного із батьків — 29,7 %;

в) мали обох батьків — 13,9 %;

г) сироти — 20,1 %;

д) не існує відомостей — 19,9 %

3. Раніше скоювали правопорушення — 59,4 %.

4. Раніше судимі — 19,7 %.

Правильна соціально-політична характеристика суб'єкта досліджуваних у цій роботі складів злочинів має велике значення для встановлення кримінальної відповідальності особи згідно з чинним законодавством, коли судді повинні всебічно, повно і об'єктивно досліджувати дані про особу підсудного, маючи на увазі їх суттєве значення для визначення виду та терміну покарання.

При відсутності ж даних, достатньою мірою характеризуючих підсудного, які неможливо встановити в судовому засіданні, справа, за мотивом неповноти проведеного дізнання або попереднього слідства, може бути направлена для додаткового розслідування. Тому і необхідна постійна увага судів щодо неухильного виконання вимог закону про суворо індивідуальний підхід при призначенні покарання з урахуванням характеру і ступеня громадської небезпеки скоєного злочину, особи винного і обставин справи, які пом'якшують і обтяжують відповідальність.

Ознаки, які характеризують особистість суб'єкта досліджуваних злочинів, мають велике значення для вирішення питання про відповідальність особи. В ряді випадків, наприклад, якщо брати злочинні дії з предметами озброєння, радіоактивними матеріалами, наркотичними та психотропними речовинами, прекурсорами і іншими предметами, те, що ці дії скоєні вперше і не завдали фактичних збитків загальній безпеці, може і повинно бути підставою для визнання скоєного малозначущим і відсутності громадської небезпеки скоєного.

Так, відповідно до ч.3 ст.10 КК до особи у віці вісімнадцяти років, яка незаконно володіє предметами озброєння, що не становить великої громадської небезпеки, суд може застосувати примусові заходи виховного характеру, які не є кримінальним покаранням. Однак подібне рішення суду може бути прийняте в

випадку, якщо він знайде, що виправлення неповнолітнього можливе без застосування кримінального покарання.

Досліджуючи загальну характеристику суб'єкта злочинів, автор приходиться до ряду висновків.

Осудність суб'єкта і досягнення ним 16-річного віку є основними юридичними ознаками суб'єкта всякого злочину. У конкретних складах законодавець передбачає й інші ознаки, які характеризують суб'єкта цих злочинів, а саме — повторне скоєння злочину, а також скоєння злочину рецидивістами, організованими і професійними злочинцями.

Вік відповідальності за розкрадання вогнестрільної зброї, бойових припасів і вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, наркотичних засобів, психотропних речовин передбачає, що за їх розкрадання, скоєне шляхом крадіжки, грабежу або розбою, відповідальність настає з 14-річного віку. Отже, скоєння такого розкрадання шляхом шахрайства, привласнення, розтрати або зловживання службовим становищем можливе тільки з 16 років.

Ознаки осудності особи однакові для всіх злочинів і не залежать від особливостей конкретних складів.

Неповнолітні у більшості випадків на початковій стадії незаконного володіння зброєю не ставлять за мету використовувати її для скоєння насильницьких злочинів, тобто для нападу, і носять зброю лише з метою "можливого захисту" від "можливого нападу" або "можливої загрози" цього нападу. Але це до того часу, поки вони не потрапляють під вплив професійних злочинців через звичних злочинців, що використовують неповнолітніх для виконання різних доручень, з застосуванням або використанням загальнонебезпечних та інших предметів.

При реалізації злочинних намірів у злочинах неповнолітніх вогнестрільна і холодна зброя, а також "загальнонебезпечні предмети" є однією із підстав здійснення злочину.

Найбільш розповсюджена вогнестрільна зброя серед осіб у віці 18-24 років (34,8%). Значна кількість суб'єктів незаконного володіння предметами озброєння у віці 18-24-х років (25,6%). Вік 25-29 років характерний збільшенням числа суб'єктів незаконного володіння зброєю - 17,9% при відносно великій кількості осіб, які скоюють цей злочин шляхом носіння з наступним його використанням. Для осіб в віці 30 років і старше характерне незаконне володіння гладкоствольною мисливською зброєю, вибуховими речовинами і бойовими припасами, і часто з метою незаконної

охоти і заняття рибним, звіриним промислом, засуджених за ст. 161 КК і 162 КК - 10,8%.

Що ж стосується осіб, які старші 51 року, то для них скоєння злочинів, пов'язаних з незаконним володінням предметами озброєння, раніше було взагалі не характерно. В теперішній час вони складають 8,7%. Серед вивчених справ досліджуваної категорії даних щодо осіб, старших 60-річного віку, нами не встановлено, хоча, безумовно, заперечувати можливість скоєння ними такого злочину не можна.

Проблема відповідальності неповнолітніх, на долю яких приходиться 4,1% зазначених злочинів і свідчить про злочинну сутність всякого володіння предметами озброєння, суспільно небезпечні властивості предметів цих злочинів - вогнестрільної, холодної зброї, бойових припасів і вибухових речовин, повною мірою очевидні для підлітків, які досягли 14 років. Вони уже добре розуміють поняття дозволеного і забороненого, що підтверджує здатність неповнолітніх по досягненню 14 років усвідомлювати свої дії, є підставою встановлення для них законом можливості нести кримінальну відповідальність за скоєння ряду злочинів, і в тому числі за спробу використання зброї, боєприпасів і вибухових речовин, якими вони володіють незаконно.

Однак не всяке незаконне володіння предметами озброєння підлітком, який досяг 14-літнього віку, тягне для нього кримінальну відповідальність. В окремих випадках з урахуванням особи правопорушника, характеру, мотивів і мети використання засобів, кримінальне покарання не є необхідним.

Кримінальна відповідальність як крайня міра застосовується в випадку, коли неповнолітнім скоєно тяжкий злочин, а примусові міри виховного характеру, впливу сім'ї, колективу не можуть привести до його виправлення.

13,8% тяжких злочинів з використанням (а це означає і його носіння) предметів озброєння скоєно жінками, які, як правило, вели аморальний спосіб життя, зловживали спиртними напоями, мали низький культурний рівень, незакінчену або закінчену середню освіту.

Особи, притягнуті до відповідальності за незаконне володіння зброєю, мають такий рівень освіти: початкову освіту — 1,0%; неповну середню - 30,5%; середню - 46,7%; середню спеціальну - 13,6%; неповну вищу - 3,1%; вищу - 1,5%. У тому числі неповнолітні: неповну середню - 13,3%, середню - 4,2%.

Незаконне володіння предметами озброєння можна віднести до групи злочинів, які в принципі можуть бути скоєні особами з різним рівнем освіти, але скоюються в більшості випадків людьми з низьким рівнем освіти і культури.

Результати проведених нами і іншими юристами більш повних кримінологічних досліджень дозволяють прийти до висновку, що в теперішній час на зміну матеріально-побутовим умовам, які раніше відігравали основну роль в формуванні антисуспільних поглядів і звичок, приходять фактори, які визначають моральний, культурний рівень і свідомість осіб, що деформується під впливом різко зростаючого злочинного бізнесу.

Серед осіб, притягнутих до кримінальної відповідальності за незаконне володіння зброєю, досить значна кількість тих (кожний третій), хто до моменту скоєння злочину не працював і не вчився. Причому лише дехто з них знаходився на утриманні у батьків або інших родичів: більшість же тих, хто скоїв злочин, мали нелегальне становище (після скоєння втечі з місць позбавлення волі, ті, хто переховуються від слідства і суду), з метою підготовки злочинів. Причетних до бізнесу — 45,8%. Цей відсоток ще збільшується при врахуванні осіб, які працюють в малих і спільних, а також у приватних підприємствах — 9,2%.

Окрім того, як правило, суб'єктами злочинів є особи, які навчаються, і колишні військовослужбовці, тобто демобілізовані із десантних і інших "силових" військ. Однак, більшість суб'єктів — це особи, які навчаються, тобто неповнолітні. Вони носять холодну зброю без мети її використання і злочинної діяльності, приблизно на такому ж рівні - особи, які ведуть розгульний спосіб життя, і не бажають освоювати ніяку професію.

Серед осіб, незаконно володіючих предметами озброєння, значна кількість рецидивістів (звичних злочинців). Найбільший відсоток раніше судимих припадає на осіб, які скоїли злочини, використовуючи предмети господарсько-побутового, промислового, спортивного, технічного, медичного й іншого призначення, шляхом розбою — 31,63%, вбивства — 13,1%, грабежу — 16,5%, особливо злісного хуліганства 17,7%; слід також зазначити, що відсоток у скоєнні відповідних злочинів з використанням вогнестрільної і холодної зброї значно нижчий.

Серйозна увага, яка надається нині особі неповнолітнього злочинця, визначається, в першу чергу, завданням зниження ди-

тячої (підліткової) злочинності в країні. Вивчення стану і причин злочинності неповнолітніх необхідне також і для вирішення багатьох питань, пов'язаних зі створенням бар'єру між скоюваними ними злочинами і можливим поповненням ними рядів професійних і організованих злочинців. Нарешті, пильна увага до проблеми злочинності підлітків викликана також і соціальними змінами, які відбуваються в житті нашого суспільства.

Особистість злочинця може виступати і як підстава для індивідуалізації засобів впливу в випадках, коли вирішується питання про звільнення винного від відповідальності за пп. 3, 4 ст. 10, ст. 51, ч.1 ст. 50, або від покарань за ч.2 ст. 50 КК.

Але деякі обставини, які характеризують особистість суб'єкта, наприклад, який незаконно володіє предметами озброєння, мають вплив і на кваліфікацію скоєного ним діяння (вбивства, тяжких тілесних ушкоджень, вимагательства тощо), але не впливає на кваліфікацію використання предметів озброєння при скоєнні корисливо-насильницьких злочинів. Якщо б ця обставина враховувалась як обтяжуюча вину, і в обов'язковому порядку тягла за собою покарання в вигляді довічного ув'язнення, то багато із осіб, які здійснюють вбивство на замовлення, не скоювали б їх.

З метою попередження тяжких злочинів, скоюваних професійними і організованими злочинцями, і визначення всебічної юридичної оцінки їхніх дій, настала необхідність поряд з додатком переліку предметів і видів незаконного володіння предметами озброєння і дій з іншими предметами - радіоактивними матеріалами, отруйними, сильнодіючими речовинами і т.ін. - зазначити відповідні санкції. Це сприяло б також посиленню боротьби з організованою і професійною злочинністю, грабежами, розбоями, хуліганствами та іншими тяжкими злочинами.

До того ж практика показує, що з метою посилення боротьби зі звичними, професійними і організованими злочинцями в цілому - необхідні не лише екстрені і радикальні, але і організаційні, а також наступальні заходи.

Нарешті, суттєве значення має встановлення індивідуальних особливостей особи для визначення винному в скоєнні злочинів, які розглядаються, засобів кримінального покарання. Особливості особи можуть виступати як пом'якшувочими (скоєння злочину вперше або ситуаційно), так і обтяжуючими його відповідальність обставинами. Основними обтяжуючими обставинами в теперішній час повинні стати: скоєння злочину звичним, професійним

або організованим злочинцем; використання предметів озброєння, а також радіоактивних матеріалів, легкозаймистих, їдких, отруйних або сильнодіючих речовин, а так само носіння, зберігання, придбання тощо предметів озброєння з метою скоєння злочину. Законодавець в ст. 39 КК прямо приписує суду визначити покарання згідно з законом, враховуючи при цьому не лише характер і ступінь громадської небезпеки скоєного злочину, але й особистість винного і обставини, які характеризують його. Крім цього, для того, щоб успішніше протистояти організованій і професійній злочинності і позбавити її можливості підготовки злочинців із середовища підростаючого покоління, на наш погляд, на додаток до вказаного раніше про дитячу злочинність, необхідно ввести в КК відповідні норми законів, які з одного боку будуть виступати як норми профілактичного характеру, примушуючи батьків і осіб, які їх замінюють, більше турботи виявляти до дітей, координуючи свої дії з опікунськими і піклувальними радами при районних виконавчих комітетах, а з іншого — захищали б дітей від жорстокого поводження, а також стали перешкодою в їх розбещенні і використанні при скоєнні злочинів, зупинити торгівлю ними, попередивши таким чином і інші протиправні дії з ними.

Література:

1. Устевский Б.С. Новые методы борьбы с преступностью и некоторые вопросы уголовной ответственности. - М.: Правоведение, 1961. - №2. - С.62; Никифоров Б.С. Доклад об основах уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик. Заключительное слово по докладу // Труды научной сессии ВЮИН (Важный этап в развитии советского права). - М.: Госюриздат, 1960 и др.

2. Лейкина Н.С. Личность преступника и уголовная ответственность. - Изд-во ЛГУ, 1968. - С.355-357.

3. Лунц Д.Р. Проблема невменяемости в теории и практике судебной психиатрии. - М.: Медицина, 1968; Орлов В.С. Субъект преступления по советскому уголовному праву. - М.: Госюриздат, 1958; Трахтеров В.С. Формулы невменяемости в советском уголовном праве // Ученые записки Харьковского юридического института. - Х., 1939; Трахтеров В.С. О критериях невменяемости. Уголовное законодательство. - Харьков: Изд-во Харьк. юрид. ин-та, Вып.3. - 1948;

Курнатовский Г.Г. Парапсихология и правовые науки.- М.: Инфра, 1994.- С.100-115.

4. Тихий В.П. Уголовная ответственность за незаконное владение оружием: Лекции.- Харьков: ЮрВУЗ, 1978.- С.56.

5. Лунц Д.Р. Проблема невменяемости в теории и практике судебной психиатрии.- М.: Медицина, 1966.- С.47; Курнатовский Г.Г. Парапсихология и правовые науки.- М.: Инфра, 1994.- С.100-115.

6. Макаренко А.С. Соч. - М.: Изд. АПН РСФСР, 1972.- Т. 5. С.378-411; Корсаевская Т.В. О соотношении социального и биологического в индивидуальном развитии человека // Человек и общество.- Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1966.- С.39-47.

7. Макаренко А.С. Соч. - М.: АПН РСФСР, 1973.- Т. 5. С.378.

8. Сахаров А.В. О личности преступника и причинах преступности в СССР.- М.: Госюриздат, 1961.- С.147.

9. Литвин А.П. Защита граждан Украины от преступлений, посягающих на общую безопасность.- К.: Изд. объедин. «Освіта», 1995.- С.213; Социально-правовые проблемы борьбы с преступлениями, посягающими на общую безопасность: Монография. — К.: Наукова думка, 1977. С. 229-230.

10. Там же.- С.214.

Наукове видання

Литвин Олександр Петрович

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ І НАРОДНОГО ЗДОРОВ'Я

Авторська редакція.

Підписано до друку 15.01.99 р. Формат 60x84/16.
Папір Amicus. Гарнітура Таймс. Друк циф.дуплікатор.
Ум. друк. арк. 1,37. Обл.-вид. арк. 1,4.
Наклад 300. Зам. 58/01.

Видавництво Товариства "Знання" України
252005, Київ-5, вул. Червоноармійська, 57/3.
Друкарня Ростунова О.Т.
252005, Київ-5, вул. Червоноармійська, 57/3,
тел. 227-41-23